

KÉT ISMERETLEN CORVINCODEXRŐL.

DR. ÁBEL JENŐTŐL.

Midőn ez év május havában hivatalos küldetésben Olaszországba utaztam, hogy egyetemünk bölcsészeti karát a bolognai jubilaris ünnepélyeken képviseljem, abban a tudatban, hogy «*omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci*», azon szándékkal indultam útunk, hogy a rendelkezésemre álló rövid három heti időt fölhasználom arra, hogy egyes görög auctorokra valamint középkori humanistákra vonatkozó eddigi kézirati tanulmányaimat kiegészítsem. Különösen vonzott a veronai városi és káptalani könyvtár, mely utóbbiba a megelőző években a könyvtárnok távollétében két ízben is hiába iparkodtam bejutni, míg az előbbinek tekintélyes kéziratgyűjteményéről csak ujabbán Isota Nogarola műveinek kiadása alkalmával értesültem — továbbá Lord Ashburnham rendkívül becses kéziratgyűjteményének azon része, melyet az olasz kormány négy évvel ezelőtt körülbelül 300,000 forintért megvett (boldog olaszok, kiknek ilyesmire is van pénzük!) és a hozzá legméltóbb helyen, a florenczi Bibliotheca Laurentianában állított fel. Philologiai kutatásaim eredményéről természetesen más helyen fogok jelentést tenni; itt csak két bibliographiai érdekű «felfedezésről» akarok számot adni, melyhez a véletlen kegyéből és — első sorban — olaszországi ismerőseim eléggé nem méltányolható szivességéből jutottam.

I.

A Laurentianában szerencsés voltam személyes ismeretséget kötni Novati Ferencz úrral, a genuai kir. egyetemen az új latin nyelvek és irodalmak tanárával, és a jóhirű «Giornale storico della

letteratura Italiana» társszerkesztőjével, kit Aristophanesre és a régibb humanistákra vonatkozó becses dolgozataiból már rég ismertem és a kivel Isota Nogarola műveinek kiadása ügyében levél útján is érintkeztem volt. Beszéd közben megkérdezett, ismerem-e a Volterrában őrzött Corvincodexet Mátyás király gyönyörű arczképével és Marliának Corvin János és Sforza Blanca eljegyzésén tartott ünnepi beszédével? Jó szívvel felelhettem, hogy sem én nem ismerem, sem az irodalomban ismertetve nincsen; mert ha ismertették volna, aligha kerülte volna ki figyelmemet, mikor az Akadémia által kiadott Irodalomtörténeti Emlékek második kötete számára már sajtókészen együtt vannak nálam a Mátyás király korabeli humanismusunkra vonatkozó — tudtommal — összes adatok. Marliani kiadatlan munkája épen kapóra jött. Másnap tehát, június 3-ikán, Novati úr ajánló leveleivel zsebemben, korán reggel a Firenze-Empoli-Pisai vonalon Pisába, innen Cecinán át Volterrába utaztam, melynek vasuti állomását még rövid idővel ezelőtt Salinenak neveztek, most eléggé önkényesen Volterrának hínak. A város maga ugyanis ezen állomástól, hol d. u. 2 órakor érkezik meg a vonat, kocsin, két órányira fekszik, 554 m. a tenger színe felett, egy az egész vidék fölött uralkodó hegyen, honnan gyönyörű kilátás nyílik a széles völgybe és az egymás mögött fölemelkedő hegylánczokra, nyugotra messze a tengeren át Elbaig és Corsicaig.

Volterra, a rómaiak Volaterraeja, Olaszország legrégebb városainak egyike, az etrusk hatalomnak sokáig egyik főszékhelye, Persius szülővárosa, ma már (a katonaságot nem számítva) nem egészen 6000 lakossal bíró megerősített vidéki város, melynek lakossága — mellesleg megjegyezve feltűnően szép faj — nagyrészt alabastromkereskedésből és — régi dicsőségéből él. Az etrusk, római és középkori régiségek és műemlékek, melyek lépten-nyomon emlékeztetik a kegyeletes szemlélőt a város viszontagságteljes, érdekes multjára, messze földről Volterrába vonzzák a tudóst és a kíváncsi utazót.

A város kisebb etrusk régiségei (vannak még etrusk eredetű falai, kapui, fürdői és amphitheatruma) a Guarnacci-múzeumban vannak összegyűjtve, melynek zömét Mons. Mario Guarnacci, az etrusk régiségek fáradhatatlan kutatója, ajándékozta szülővárosának (1761. szept. 15-ikén), és melyhez végrendeletében becses könyvtárát csatolta. E nagylelkű ajándék emlékét e kettős tudományos

intézetnek hivatalos neve is «Museo e Biblioteca Guarnacci» megőrizte. A múzeumnak rendkívül becses etrusk vázáit, feliratait, mozaikjait s egyéb gyűjteményeit nem lehet szándékom e helyen ismertetni; a könyvtárról azonban Cinci Hannibalnak «Guida di Volterra» című könyve (Volterra, 1885. 8r. XXVII. 210. lap) és saját tapasztalataim alapján nem lesz talán fölösleges egyetmást közölni. Ruggieri-Buzzaglia Lajosnak a könyvtár és a múzeum történetére vonatkozó ily című monographiájára: «Pubblico Museo e libreria (Guarnacci)» (Volterra, Sborgi, 1877.) volterrai ismerőseim — méltán — nem tartották szükségesnek engem figyelmeztetni.

A könyvtár, mely október hó kivételével hétköznapokon 10-től 4-ig, ünnepnapokon 10-től 1-ig áll nyitva a közönségnek, a múzeumi palota második emeletében, a városi levéltár mellett, hat világos teremben van elhelyezve. Az első teremben Guarnacci mellszobra alatt a következő felirat van márványba vésve:

Mario ex Patric: Guarnacciorum gente Volaterr:
 variis in aula Romana muneribus egregie functo
 quod bibliothecam proprio aere comparatam
 municipibus suis ex testamento legaverit
 annisque redditibus ad rei litterariae incrementum
 et stipendia praefecto persolvenda
 de suo patrimonio assignatis ditaverit
 decuriones omnium ordinum consensu
 civi optimo

honoris gratique animi caussa pp: an: MDCCLXXXVIII.

A könyvtár 1885-ben, Cinci kimutatása szerint, beleértve a kéziratokat is (melyekről nincs külön kimutatás), 16130 kötetből állott, mely állomány a következőkép oszlott fel egyes szakokra: I. Theologia 3150; II. Philosophia 1500; III. Jogtudomány 1050; IV—VI. Természettudományok, mennyiségtan és «scienze occulte» 1290; VII. Szépirodalom 3910; VIII. Történet 3030; IX. Művészetek és mesterségek 2200 kötet.

A könyvtár kézíratairól — számuk mintegy 430-ra rúg — megbízható katalógus nem létezik és nem is fog egyhamar léte-sülni, mert úgy értesültem, hogy Gius. Mazzatinti még nem is tett

lépéseket, hogy «*Inventari dei Manoscritti delle biblioteche d'Italia*»¹ című hasznos műve számára e kéziratgyűjtemény újból katalogizáltassék. — A régi katalogus alapján, melyben nem ritkák az ilyen pontos meghatározások mint «*Carmina varia*», kihozattam magamnak a díszesebb kiállítású kéziratokat és azokat melyekről föltehettem, hogy tanulmányaimba vágó dolgokat tartalmaznak, de nagyrészt hiába; a Marliani alkalmi beszédén kívül Corvincodexet nem találtam és magyarországi vonatkozású egyéb munkát Blasius Liscinek alább említendő codexén kívül még csak egyet, Capistran János életrajzát olasz nyelven 1523-ból egy jó vaskos kötetben (cod. LVI, 4, 2), melynek utolsóelőtti fejezete Capistran János magyarországi működéséről szól.

A nyomtatott munkákról is van kétféle katalogus, «*uno per autori, altro per materie*» mondja Cinci p. 68.

Az egész intézet élén háromtagu bizottság áll: egy director, kit a városi tanács fölterjesztésére a kormány nevez ki, egy a városi képviselőtestület által választott tanácsos (többnyire a polgármester), végre a Guarnacci-család legidősebb tagja. Ez a bizottság nevezi ki az intézet conservatorát (másképen prefetto) és szolgálját (custode), és gondoskodik az intézet fentartásáról és gyarapításáról, mely czélra a múzeum beléptidiján kívül az alapító által hagyományozott évi 840 lírával (400 frt) «és egyéb tőkével» («*altri capitali pervenuti in seguito*» mondja, Cinci p. 69), jelenleg összesen évi 3226 lírával rendelkezik. A város maga egy fillérrel sem járul hozzá az intézet fentartásához. Az intézet directora jelenleg Solaini Ezio ügyvéd, Mommsen Staatsrechtjének fordítója; conser-

¹ Ezen munka a kisebb olaszországi könyvtárak kéziratgyűjteményeinek rövid katalogusait adja. Eddig tudtommal még csak az első kötet első fasciculusa jelent meg (Turin, Loescher, 1887) a következő városok könyvtárainak kéziratkatalogusaival: Imola, Camerino, Empoli, Capua, Aquila, Rieti, Terni, Narni, Senigaglia, Crescentino, Sessa Aurunca, Asti, Reggio di Calabria, Alba, Piazza Armerina, Casale, Siracusa, Macerata. — P. 127., 128. a 244-ik szám alatt a maceratai Biblioteca 32, C, 27. jelű tizennyolczadik századbéli codexének leírását olvassuk: «*Raccolta di poesie latine d'argomento ascetico in vario metro, molte sono adespote ed altre di Hipolitus Sannivallus romano, di Giov. B. Fossio, di Cesar de Notanis, e di Petrus Pasmanius episc. Strigoniensis*» (így). Egyéb magyarországi vonatkozást nem találtam e könyvben, melynek tízfűvnyi füzete. a milyennek évenként négynek, ötnék kellene megjelenni, 5 lírába kerül.

vatora pedig Cinci Hannibal, «Regio ispettore dei monumenti e scavi» s több becses helyörténeti monographia szerzője. Mindketten a legnagyobb előzékenységgel viseltettek irányomban és kivált Solaini úr ritka készséggel támogatott kutatásaimban: neki köszönhetem, hogy ünnepnapon is (junius 5-ikén, mint a város védszentjének névnapján a könyvtár zárva van) és korán reggeltől késő estig dolgozhattam a könyvtárban és az ő közbenjárásával szerezhettem meg a Nemzeti Múzeum könyvtára a volterrai Corvincodextről több nagyon sikerült fényképet, melyek közül kettőt¹ kevésbé sikerült reproductióban az V. és VI. műmellékletekben vesznek olvasóink.

A kérdéses Corvincodex (teljes signaturája nr. 5518, IV-ik terem, 49, 3, 7), mely Ioannes Franciscus Marliani milánói senatornak Corvin János és Sforza Blanca eljegyzésén 1487. nov. 25-ikén² tartott alkalmi beszédét tartalmazza, XV-ik századbéli (1488-ból való) hártycodex, mely három nyolcz leveles quaternióból, előttük egy hártylevéllel, összesen tehát huszonöt számozatlan finom hártylevélből áll. A quaterniók nincsenek számozva, de custosokkal vannak megjelölve. A levelek magassága körülbelül 21 centiméter, szélessége körülbelül 15 centiméter. A levelek mindkét oldalon vonalozva vannak; minden oldalon (még a címlapon is) huszonkét sor, kerek olasz kalligraphikus írással.

A codex első borítéktáblájának belső oldalát borító és idővel levált hártylevél elé, mely természetesen nincs beszámítva ama 25 levélbe, újabban három papirlevelet fűztek: az első üres; a másodikon újabb kéztől (alighanem Antonio Ormanni kezétől, ki 1815. években volt a Museo Guarnacci igazgatója) való ezen feljegyzés: «Gherardo Miniatore molti libri lavori per l'opera di S. M. (Santa-Maria) del Fiore ed alcuni per Mattia Corvino Re. Vasari nelle sue opere.» (Vasarinek nem egészen pontosan idézett

¹ A többi három fénykép: a két borítéktábla és fol. 2a photographiája.

² Az eljegyzési okmány a Mátyás király korabeli diplomáciai emlékekben III. p. 356 szeptember 25-ikéről kelt; de ez nyilván toll- vagy sajtóhiba november 25-ike helyett. Ez az okmány kelte Katonánál (XVI. p. 828) és utána Szalaynál (III. p. 356) és Horváthnál (III. p. 210); és ugyanazon Diplomáciai Emlékekben olvassuk (III. p. 360), hogy a Blanca hercegnő számára Corvin János részéről kiadott nász- és jegyajándékokról szóló oklevél is november 25-ikéről kelt és hogy Pruis János váradi püspököt csak nov. 14., 15-ikére várták Milanóba (III. p. 355).

helye a «Vite de' più eccellenti Pittori, Scultori e Architetti» Lemonnier-féle kiadásában V. p. 61 olvasható.) A harmadik új papirlevelen ugyancsak Ormanni kezétől cím gyanánt: «Iohannis Francisci Marliani Epithalamium in nuptiis Blancae Mariae Sphortiae et Ducis Iohannis Corvini filii Mathiae Pannoniae Regis An. 1488.» Ama hártylevél versójának alsó felén a következő most már kivakart felírásokat sikerült nagyító üveg segítségével kibetűznöm: «Di Pirro Lisci 1592» «Pirro Lisci» «Pirro Lisci» «Pirro Lisci da Volterra» «. . . Lisci [?] . . .» Hasonló feljegyzések voltak a második és harmadik quaternio első leveleinek alsó margóin: az előbbin «Di Pirro Lisci da (?) Volterra 1592. 1592.»; az utóbbin egy többé már ki nem betűzhető rövidebb, de kétségtelenül hasonló jelentésű följegyzés.

Az első quaternio előtti hártylevél (f. 1.) rectója üres, versóján, vonatkozással a Corvin és Sforza családok összeházasodására, egymás mellett keskeny aranykeret által szegélyezett és arany zsinórokkal összekötött zöld koszorúban Mátyás királynak és a Sforza családnak címerei vannak (l. az V. műmellékletet). Mindegyik koszorú négy helyen három-három almával van keresztülkötve. A címerek — a bal felőli koszorúban Mátyás királyé, a másikban a Sforza családé — fekete mezőben vannak elhelyezve és arany sugarak lövelnek ki belőlök. Mindkét címer fölött egészen azonos öt ágú nyílt korona. A Mátyás király címerében az első és negyedik vörös mezőben négy-négy ezüst (most már sötétszürkének látszó) pólya, a második és harmadik vörös mezőben az ágaskodó kettős farku ezüst cseh oroszlán fején és egyik előlábában arany koronával; megjegyzendő, hogy a harmadik mezőben ágaskodó oroszlán egyik előlábában levő korona alkalmasint ügyetlenségből ezüsttel van bemázolva, és hogy magok az oroszlánok vajmi rozsoszul sikerültek. A középen kék szív pajzsban rézsútos arany ágon álló holló egyenesen előre irányzott tekintettel, csőrében arany gyűrűvel. — Mátyás király hasonló címerével találkozunk többek közt a müncheni Demosthenes codexben és a Historia Bononiensisben is (Könyvszemle 1878. p. 204. és 205). — A Sforzák címerében az első és negyedik aranymezőben a szokásos griffmadár kifeszített szárnyakkal; a második és harmadik ezüst mezőben a tekerődő kigyó, melytől a család a «duces angui-

geri» elnevezést kapta. A két czímer alatt arany majusculákkal a czímerek egyesítésére czélező következő epigramm:

IVNCTA VNO HAEC FVLGENT
 PRAECLARA INSIGNIA NEXV̄:
 QVAE TOTVM VICERE ORBEM:
 QVAE VINCERE NVLLI
 CONTIGIT: ET NE IPSIS SECVM
 CERTARE DARETVR:
 PERPETVA IVNGI VOLVERVNT
 FATA CATHENA.

Azaz: Iuncta uno haec fulgent praeclara insignia nexu,
 Quae totum vicere orbem, quae vincere nulli
 Contigit. Et ne ipsis secum certare daretur,
 Perpetua iungi voluerunt fata cathena.

Fol. 1. után újabban egy levél piros itatóspapírost köttettek be, melyet azonban legújabbán Solaini ur, mint értesültem, ismét eltávolítottatott.

Fol. 2a. mindjárt fönn kezdődik a szerző praefatiója:

IOANNES FRANCISCVS MARLIANVS
 MATTHIAE FAELICISSIMO (így) ET INVICTIS
 SIMO PANNONIAE REGI. SAL. D. PL.
 CVM Sapientissime Rex
 Mathias (így) stb.

A praefatio címének eleje addig, hogy FAELICIS kék betűvel, többi része zöld betűvel van írva. A praefatio első betűje szép initiale, fekete, alapon világos arany színnel festett négy centiméternyi magas C betű egymásba fonódó indákból álló sötét arany színű diszitménnyel, melynek egy része tizenkét centiméternyi magasságban a belső lapszélen vonul végig.

A praefatio, mely «Mediolani Kalendis Ianuariis M. CCCC^o. LXXXVIII:» kelt, fol. 3a végződik.

Fol. 3b-t egészen betölti a munka címe:

IOANNIS FRANCISCI MARLIANI
 MEDIOLANENSIS : MAGNIFICI
 ANTONII FILII : IVRE CONSVLTI
 DVCALISQ, SENATORIS :
 EPITHALAMIVM HABITV MLI :
 IN NVPTIIS ILLVSTRISSIMAE
 VIRGINIS BLANCAE MARIAE
 SPHORTIAE VICECOMITIS :
 ET ILLVSTRISSIMI DVCIS IOAN
 NIS CORVINI FILII FELICISSIMI
 ET INVICTISSIMI MATHIAE
 PANNONIAE REGIS : SEPTIMO
 KALENDAS DECEMBRES
 M. CCCC. LXXXVII

Azaz : Ioannis Francisci Marliani Mediolanensis, Magnifici Antonii filii, iure consulti ducalisque senatoris epithalamium habitum Mediolani in nuptiis illustrissimae virginis Blancae Mariae Sphortiae Vicecomitis [a. m. Sforza-Visconti] et illustrissimi ducis Ioannis Corvini, filii felicissimi (így) et invictissimi Mathiae (így) Pannoniae regis septimo Kalendas Decembres MCCCCLXXXVII.

E czímfelírás első sora arany, másodika kék, harmadika zöld, negyedike lila, ötödike ismét arany betűkkel van írva s így tovább.

Egy újabb levél piros itatóspapíros után (melyet, mint értesülök, legujabban szintén kitéptek) következik a tulajdonképeni czímlap, fol. 4a, oldalt keskenyebb, fönn szélesebb, alul legszélesebb arannyal beszegett kerettel körülvéve, melyben fekete alapon helyel-közzel háromlevelű virágokkal tarkázva ugyanazon sötét arany színű diszitménynyel találkozunk, mint föntebb a praefatio initialejénél. Az alsó keretben két hússzínű szőke genius kifeszített kék szárnyakkal és szétterpesztett lábakkal Mátyás király czimerét tartja. E czímer, melyből itt is arany sugarak lövelnek ki, eltérően attól, melyet föntebb leírtam, zöld koszorúval körülvett *kék* mezőben van elhelyezve és a koszorúból, mely nyolcz piros- és aranszínű zsineggel van összekötve, az arany szegély és az almák hiányoznak. Ezenkívül a föntebbitől még csak annyiban különbözik, hogy a holló szárnya (talán puszta véletlenből) meg van aranyozva. A jobb kéz felőli genius (az olvasó álláspontjából, nem heraldice véve) bal

kezével egy kis címERPajzsra támaszkodik, melyben kék mezőben két eredetileg ezüst, most inkább sötétszürke harántgerenda kereszteződik. A másik genius jobb kezével hasonló, arannyal beszegett, címERPajzsra támaszkodik, mely fekete mezőben ágaskodó arany oroszlánt tüntet fel. Minthogy azzal a gyanupörrel éltem, hogy ezen kisebb címerek egyike a mű szerzőjéé, Marlianié, kérdést intéztem Novati úrhoz, nem juthatna-e nyomára a Marliani család címérének? Novati a következő felvilágosítást közölte velem: «Lo stemma de' Marliani è *campo nero, al leone rampante d'oro*, coronato pure d'oro. Talora (sec. XVII.) il leone ha ramo verde nelle tre zampe. Un genealogista dice che l'animale blasonico non è un leone, ma un leopardo illeonito; ma chi mi comunica queste notizie mi assicura che si tratta di un vero e proprio leone.» E szerint helyes volt gyanításom; a baloldalon álló genius címere (bár az oroszlán fejről hiányzik a korona) tényleg a Marliani családé. Hogy kié a másik kis címér, nem bírtam megtudni; talán szerzőnk nejeé. Olyanok kedvéért, kiknek módjuk van a kisebb olasz családok címereit is megtekinteni, megjegyzem, hogy Marliani neje Fiorbellina Rusconi volt, Franchino Rusconi leánya. (Novati úr szíves közlése Pompeo Littának, a hírneves olasz genealogistának kézirati hagyatéka nyomán).

A lapszéli keret által körülzárt térnek, melyen az ünnepi beszéd kezdődik, felső balsarkában arannyal beszegett négyzetalaku téren fekete alapon Mátyás királynak mindaddig ismeretlen gyönyörű mellképe látható, melyet, sajnos, fővárosi fényképészünknek távolról sem sikerült oly jól reproducálni, mint volterrai collégájának.¹

Az ismeretlen művész, kit e név teljes joggal megillet, (Gherardo volt-e, mint Ormanni gyanítja, — lásd fentebb — bizony-

¹ Lásd a VI-dik műmellékletet, mely eredeti nagyságban tünteti fel kéziratunk címlapját. Az arczképnek az eredetinek megfelelő kétszeres nagyságban való reproductiója, Csontosiné «Mátyás és Beatrix arczképei Corvincodexekben» című értekezésének befejező közleményében az Archaeologiai Értesítő 1888-ki folyamában. (p. 318.) jobban, bár még mindig nem eléggé jól tükrözteti vissza az eredetinek, a volterrai photographián tökéletesen feltüntetett szépségét. Megjegyzem különben, hogy Csontosinak imént idézett közleménye jelen cikkem befejezése előtt került ki a sajtó alól; innen magyarázandók a kérdéses közlemény egyes tévedései, melyeket azonban ezen cikkem alapján könnyen ki lehet igazítani.

talán) Mátyás királyt «a szokásos koszorú, melle egészen meztelen, állát királyi palástnak a gallérja takarja, mely inkább imperatori toga szegélyéhez, mint palást gallérjához hasonlít.» Ennyiben egyezik képünk Mátyás királynak a bécsi Philostratuson látható medaillon képével (v. ö. Csontos leírását, *Archaeol. Értesítő* 1888. p. 212.), de egészen más a kifejezése, mely inkább az ismeretes ambrasi Mátyás királyra emlékeztet. A király ajkai körül játszó finom mosoly, az éber szem, az erős orr, az egész arczon előmlő fenséges nyugalom, Csontos barátomnak, a Mátyás király iconographiája leghivatottabb művelőjének ítélete szerint, e képet Mátyás királynak reánk maradt összes arczképei között a legelső helyre állítja. Alig csalódom, ha azt hiszem, hogy e kép egy olyan festmény vagy talán még inkább érem után készült, melyet Pruis János püspök vagy kíséretének valamely tagja hozott magával Milanóba a hercegi pár eljegyzéséhez.¹

Főlemlítem még, hogy a király arcza, nyaka és melle szép

¹ Utólag ide iktatom Csontos fejtegetéseit i. h. p. 317. 318.: «Bennünket különösen az első címlepel érdekel, mert ez őrizte meg az initáléban [?] Mátyás király medaillon arczképét, melyet mi az általunk közölt összes arczképei közt, minden körülményt tekintve, a legjobbnak és legsikerültebbnek tartunk, mely kifejezésre az ambrasi reliefhez és a bécsi könyvtár Hieronymus-codexében levő arczképhez legközelebb áll. — A kép Mátyást medaillon formában ábrázolja, meztelen nyakkal, tógával, hosszú hajjal és babékoszorúval. Arcza tipikus és jellemző, nyugalmat és méltóságot fejez ki s korára nézve Mátyásnak megfelelő. Arcz, szem, szemöldök, homlok, száj és áll mind érvényesülnek e képen, de legjellemzőbben az orr, mely a közepén kissé nyerges, aztán szélesbedik, húsosan végződik és Mátyás összes arczképei közt a legtipikusabb... Ha most Mátyásnak ezen arczképét az általunk közölt többi arczképeivel összehasonlítjuk, kitűnik, hogy ez a közleményünkben felsorolt arczképek legtöbbjével bir valami közös tulajdonsággal, de egészben véve valamennyitől különbözik s mint ilyen valamennyi közt egyedül áll. Festőjét nem ismerjük, valamint az emlékérem eredetijét sem, melynek mintájára készülhetett volna; tekintve azonban, hogy festése 1487-re esik, mikor a brüsseli missale miniatűrjei, Mátyás király emlékérmé és az ambrasi márvány-reliefek már készen voltak, továbbá, hogy Pruis János váradi püspök, ki, midőn mint Mátyás király bizalmi embere, ennek megbízásából Corvin János számára Sforza Blanka kezét megkérte, az ismeretlen miniatörnek a király legjobb arczképével szolgálhatott, fel kell tennünk azt, hogy a jelen miniatűr a legjobb minta után készült. Hogy ezen minta milyen volt: eredeti emlékérem, miniatűr, avagy pedig relief? nem birjuk ezúttal eldönteni.»

hússzinű, nyakába leomló haja aranyos zöld színben ragyog, fején a koszorút szalag tartja össze, köntöse aranyos-zöld.

A miniatűr arany keretének mentén a fekete alapon köröskörül a következő arany betűs felírás: MATIAS (igy) | REX HVNGARIAE | BOHEMIAE | DALMATIAE.

A szöveg első sora INTER díszítménnyel átszőtt kék alapon van írva.

E címlapon a színek itt-ott lepattantak — a mi a fényképen is meglátszik — egyébiránt igen jó-karban van, úgy mint egyáltalában az egész díszes kiállítású kézirat, mely csak kevés helyen szüette és az alsó lapszélen helylyel-közzel piszkos; a Pirro Liscinek most már mindenünnen levakart firkálását már föntebb említettem.

A szöveg fol. 25b végződik: solent et firmari: — (most új sor piros színnel írva) Δόξα τῷ Θεῷ: Egyéb initialék és miniatűrök nincsenek a codexben.

Kötése nagyjában eredeti, de erősen ki van javítva. Solaini úr állítása szerint hivatalbeli elődje, Niccolò Maffei, ezelőtt mintegy két évvel az eredeti kötésnek szüette fatábláit ujakkal cserélte fel, és a bőrborítéknak egészen átlukadt helyeit új bőrral borítottatta, oly formán, hogy mindkét borítéktábla középebe egy nagy köralakú fekete bőrdarab, a négy sarokban pedig az eredeti oszlopszerű arany prézelésnek oszlopfő alakú része helyébe piros bőrdarabok illesztettek; a kötés sarkai is sötétvörös bőrral feldoztattak ki. Eredetileg a fatábla-kötés sötétbarna bőrral volt bevonva, arany prézeléssel; közepén, mely most — mint említettem — fekete bőr-darabokkal van kifoldozva, ott volt-e Mátyás király arczképe vagy címere, avagy pedig Sforza relief arczképe díszlett e rajta, most már meg nem határozható.

Az első és hátulsó fatábla belső oldalát a kötés kijavitása alkalmával fehér papírossal vonták be. Valószínűleg ugyanazon alkalommal kerültek a codexbe azok a legújabbban ismét eltávolított ítatós papírlapok is, melyekről föntebb tettem említést.

A codexben foglalt munkát az Irodalomtörténeti Emlékek sajtó alatt levő második kötetében szándékozom közzétenni, miért is e helyen csak röviden akarok róla megemlékezni. Hogy Marliani tartott Corvin János és Sforza Blanca eljegyzésén alkalmi beszé-

det, az 1487. nov. 25-ikén kelt eljegyzési okmányból (Mátyás korabeli Diplomacziái Emlékek III. p. 356. s. k.) már rég tudva volt. E szerződésben p. 358, azt olvassuk ugyanis, hogy «*habita igitur ad hunc actum publica et solemni ac ornatissima oratione per Magnificum et Clarissimum Iuris utriusque consultum Dominum Iohannem Franciscum de Marliano Ducalem Consiliarium nostrum in presentia prefacti (igy) Reverendissimi domini Episcopi Varadiensis, prefactorum Minorum Regis, Ducis, patris et filij oratoris et mandatarj ac Illustrissimo (igy) Domini Ducis Mediolani nec non Illustrissime et Excellentissime Domine Bone Ducisse Mediolani, prefacte inclite virginis Domine Blanche Marie ac utriusque Senatorij ordinis procerumque et aulicorum eiusdem Illustrissimi Domini Ducis Mediolani, et per ipsum Dominum Dominum Iohannem Franciscum ipsa Domina Blanca Maria, nunc etatis ut dicitur annorum quindecim vel circa, interrogata, fuit contenta et sponte contentatur accipere et accepit ac accipit in eius legitimum sponsum et maritum prefactum Illustrissimum Dominum Iohannem Corvinum Ducem . . .*» Ezt az itt említett alkalmi beszédet őrizte meg számunkra a volterrai Corvincodex. A Mátyás királyhoz intézett ajánlásban, mely 1488. jan. elsején kelt, a szerző azon reményének ad kifejezést, hogy a király vele született jóságával, tekintettel a szerző jóakarátára, szívesen fogja fogadni hódoló tiszteletének e csekély jelét, a miáltal arra fogja bátorítani, hogy megírja a király viselt dolgait, melyek nemcsak a magyaroknak, hanem az atheniek, spartaiak, perzsák, thebaiak, assýrok, macedoniaiak, carthagobeliak és rómaiak bámulatra méltó hőstetteit is elhomályosítják. Maga a beszéd a szónok dispositiója szerint «*de sacri matrimonii magnitudine ac amplitudine, de Pannoniae regum laudibus et praeclaris gestis, de Mediolanensium principum illustribus facinoribus*» értekezik a szokásos humanista stílusban. Bennünket leginkább Magyarországra vonatkozó második része érdekel, melyben hazánk szépségén és egészséges éghajlatán kívül, első sorban kiváló fejedelmek magasztalja, Iulianust, Valentinianust, Atillát, Salardust, Taxiszt, II. Endrét, Nagy Lajost, Hunyadi Jánost és Mátyás királyt, a római Corvin-család méltó ivadékát, míg a beszéd harmadik részében a Sforzák történetét adja dióhéjban, de mindezt vajmi kevés izléssel. És ha arra gondolunk, hogy a szóban forgó házasság soha meg nem kötött, nem tehetjük, hogy ne mosolyog-

junk szónoki hevének utolsó fellobbanásán: «Nos itaque, quibus tam bene convenienti matrimonio interesse licet, laetemur omnes et exultemus, diemque hunc inter fastos numeremus, existimantes insigne hoc matrimonium profecto faelicissimum fore, cum sponsi ea virtute praediti sint, ut his omnibus inviolabiliter operam sint daturi, quae matrimonii bona esse viri sapientes prodiderunt. Curabunt, quod sacramenti bonum est ne alterius ab altero separatio fiat. Hoc autem ea ratione facillimum erit, quoniam se mutua prosequuntur dilectione, quare prolis et fidei bonis sibi frui licebit, quippe quod liberos suscipient eosque susceptos benigne alent ac religiose educabunt, ut parentum simillimi possint iudicari, fidemque mutuam servantes id efficient, ne alicuius intemperantis libidinis nomine unquam possint accusari. Haec omnia nobilissimum hoc matrimonium faustum, faecundum, faelix, iucundum ac fortunatum reddent, cui ut iamiam maxima cum omnium laetitia summoque plausu extrema possit manus imponi, ea vernacula lingua verba exprimam, quibus christianorum more matrimonia sanciri solent et firmari.»

Pedig Marliani szülővárosának kiválóbb emberei közé tartozott. Argelati Fülöp (Bibliotheca Scriptorum Mediolanensium etc. I. Mediolani MDCCXLV. p. 870.) így ír róla: «Multa sunt equidem et sanguinis et doctrinae ornamenta, quibus effulsit, sibi que posteritatis laudem promeruit Ioannes Franciscus *Marlianus* Mediolanensis; haustam enim ab Antonio senatore parente nobilitatem generis eruditionis gloria cumulavit. Minoribus studiis rite perfectis eloquentiaeque praeceptis excultus iurisprudentiae animum applicuit in Gymnasio Ticinensi [a páviai egyetemen] sub clariss. praeceptore Bonacursio Pisano. Tanta fuit apud Insubriae duces in existimatione, ut ad Innocentium VIII. summum Pontificem legatione ipsorum fungeretur. Iurisconsultorum collegium in hac metropoli florentissimum ingressus est anno MCCCCLXXXIX, mint codexünk czíméből kitűnik [e számban hiba lappang], mox Auratus Eques et utriusque Ducalis Consilii senator renunciatus fuit. Inter patriae decuriones recensitus ad Maximilianum Augustum orator mitti meruit. Anno MDXXII. senatus praeses electus est ac post biennium, anno videlicet MDXXIV. peste sublatus interiit.» Ugyanott Andreas Alciatus után egy családi síriratot említ, mely így szól:

Ioh. Francisco Marliano Antonii senatoris
 et a consiliis ducum Mediolani filio,
 Equiti Aureato, oratori I. C. senatori,
 Consiliario, legato ad Maximilianum Caesarem,
 Senatusque Praesidi,
 Et *Aloysio* Philippi I. Reg. Hisp.
 Maximiliani et Caroli V. Caesarum,
 Maximiliani et Ludovici ducum Mediolani
 a consiliis simul et archiatro,
 oratori, mathematico atque philosopho,
 Episcopo Tudenensi, Cardinali des,
 Et *Ioh. Antonio* eius filio legitimo
 a cubiculo Caroli V. Caesaris
 ab eodemque donis honoribus
 equestri dignitati
 bellicae virtutis causa ornato
 Paulus Camillus Marlianus
 Bostii Com. M. S. B. M. P. An. MDXCV.

Iohannes Franciscus Marliani művei közül Argelati (p. 872.) többek közül VIII. Inceze pápához intézett beszédét [1485-ből] (Roma, [?] h. é. é. n. I. Hain, Rep. Bibl. nr. 10774 és 10775), egynehány levelét és a genuai követekhez 1487-ben intézett beszédét emliti. — A volterrai codexben ránk maradt művét azonban ő sem ismerte.

De hogyan került codexünk Volterrába? A Guarnacci-könyvtár jelenlegi előjáróinak semmi tudomásuk a codex provenientiajáról, sőt még Pirro Lisci-nak fentebb idézett följegyzéseit sem ismerték. E följegyzésekből, mint láttuk, kiténik, hogy codexünk 1592-ben bizonyos Pirro Lisci tulajdona volt. Róla csak egy adatot ismerek, melyet a Guarnacci-könyvtárral kapcsolatos városi levéltárban¹ Cinci úr volt szives kifürkészni. Ennek egy I. 38 jelű tizenhetedik századbeli hivatalos jellegű kéziratában, melynek czime «Libro del età» a *P* betű alatt azt olvassuk, hogy «*Pirro* di Michele di Niccolo di Lino [Cino is lehet] d' Ottaviano Lisci adi III. di Novembre 1578.» született, 1592-ben tehát, mely évből valók codexünk idézett följegyzései, még csak 14 éves volt és nem is

hiszem, hogy éltesebb korában oly barbár módon tele firkálta volna a codexet.¹

A Lisci család hajdan Volterra legelőkelőbb családai közé tartozott.² Több tagja az irodalom terén is kitüntette magát. Antonio Filippo Giachi «Saggio di ricerche sopra lo stato antico e moderno di Volterra» című monographiájában (Firenze 1786.) I. p. 170. és append. p. 83 négy tudós Liscit említ: az első Benedetto Lisci, a XIV. században virágzott (több műve a Laurentianában), a második Cino di Francesco Lisci a XVI. század elején, a harmadik Ambrogio Lisci a XVII. században; — a negyedik Niccolò Maria Lisci 1744-ben halt meg. Nem ismeri Giachi Magister Petrus Lisciust, kinek 1544 tájáról való «Consultationes Medicae» című művét a Biblioteca Guarnacci XLIX, 4, 14 jelű codexe őrzi, továbbá Blasius Domini Benedicti de Liscis notariust, kinek számos kisebb prózai és költői művét ugyanazon könyvtár XLIII, 2, 15 jelű nagyrészt 1444. táján maga által írt codexében találtam. Legyen szabad belőle a következő sajátkezű följegyzését közölni (fol. 111b, 112a): «Cum Verini³ moram traherem, venit in mentem Pannoniam, ubi pro fide in Turchorum grande bellum gerebatur, proficisci, et sic Budam usque profectus sum. Turchorum exercitus inprimis a Iohanne Vaivoda fuditur (igy), ubi Reverendus pater Io. de Caprestano (igy) Christi nomen predicans aderat. Rex interim Ungarie paratis copiis contionem apud Futachum habuit, quo facto in arcem Nandoralbe a Ladislao vaivode filio magnifice recipitur et Iohannes Cilie comes, qui regis curam habebat, trucidatur, qua ex re rex ipse quasi captivus existimabatur. Principes ob hoc indignati ad lares proprios (igy) rediere. Et rex summo dolore concitus iniuriamque sub pectore servans Budam cum paucis rediit rebusque paratis non post multum temporis Ladislaus vaivode filius maior natu iussu regis et procerum omnium

¹ «Archivio Storico Comunale», mely a város tulajdonát képezi, és a város részéről évi 1050 lírával dotáltatik

² A család utolsó női tagja e század elején a florenczi Ginori-család egyik tagjához ment nőül, mely család azóta felvette a Lisci nevet és Ginori-Lisci-nek nevezi magát. E család mostani feje Ginori-Lisci, örgróf az olasz parlament tagja Florenczben lakik és Volterra környékén csak a régentén a Lisci-családhoz tartozó Querceto jószágot bírja.

³ Vernio helység Toscanában, Ritter Geographisch-Statistisches Lexiconja szerint 4265 lakossal.

consensu ense interficitur. Dum hec acta sunt Adenim [igy; adveni?] cum cardinale Sancti Angeli, cuius secreta tenebam. Hominum qui ibi incolunt conditionem mature considerans et eos sine moribus omnino [f. 112a] videndo mutata mente ad Italiam sum reversus et cum prope Vuiennam (igy) per duarum horarum spatium essem ab ractoribus (igy) spoliatus sum et sic quod miserum est tacendo vulnera et carceres quae sum passus, miserrimum et crudele fuit inter immanes et barbaras gentes duos permansi (igy) menses. Dii tamen mihi propitii fuerunt, cum legatus regis Portugallie, cum quo amicitiam Bude contrahaxeram (igy) sua humanitate usque Venetias propriis sumptibus me ipsum conduxerit. Indeque discessi, pro (igy) Ferrariam iter atque Bononiam faciens Vernium, unde discessi, reversus sum.»

Ugyanazon időtájban a Lisci család egy másik tagja tartózkodott Magyarországon, Lisci Miklós, V. László király titkára, kihez Aeneas Silvius 1454 és 1457 közt Magyarországra és Csehországra több levelet írt.¹ De akkor, mikor Marliani Epithalamiumját Mátyás királynak megküldte, már ez a Lisci is rég nem volt többé Magyarországon. Halála évét nem tudjuk, de Raphael Maffei még 1483 június 8-án ír neki mint avignomi pápai helytartónak: «Reverendo Patri Nicolao Liscio vicegerenti Avinionensi¹» (sajátkezű levele a Guarnacci könyvtár XLVII, 2, 2 jelű codexében).

A tizenötödik század második feléből még csak egy volterrai embert ismerek, kiről némi joggal lehetne gyanítani, hogy az ő révén került codexünk a Lisci család birtokába; ez a férfiú Raphael Maffei, ki Volaterranus néven mint görög autorok fordítója és mint történetíró kortársai előtt nagy tiszteletben állott. Lisci Miklóshoz 1480. márczius 24-ikén Rómából intézett leveléből, mely számos hibával Benedetto Falconcininél olvasható (Vita di Raffaello Maffei detto il Volterrano, Roma. 2. 1722. p. 70. s. k.), és a melyet a Maffei család volterrai levéltárában őrzött eredetiből az Irodalomtörténeti Emlékek második kötetében szándékozom közzétenni, továbbá «Commentaria Urbana» czimű nagy történeti művének Magyarországról szóló részéből (lib. VIII. fol. 78^a—82^b az 1510-diki párisi kiadás szerint) tudjuk, hogy Maffei arragoniai János kisérétében megfordult Mátyás király udvarán, de hogy 1880. elején

¹ Nr. 209, 259, 272, 284, 296, 327, 340 és 423 a Koberger-féle kiadásban (1481.)

már ismét visszatért volt Rómába. Ezen alkalommal volt először és utolszor Magyarországon. Kiadatlan levelezésének sem azon részében, mely a Guarnacci-könyvtárban, sem abban, mely a Maffei család levéltárában őriztetik (az utóbbit Solaini úr volt szíves átnézni), nincs nyoma, hogy hazánkkal később is fentartotta volna a direct összeköttetést; de ha meggondoljuk, hogy Maffei csak 1521-ben halt meg és hogy mindvégig élénk összeköttetésben állott kora tudósaival és államférfiaival, kivált azokkal, kik a pápai udvar és a florenczi köztársaság szolgálatában állottak, nem fogjuk lehetetlennek tartani, hogy Ulászló király uralkodásának második felében vagy II. Lajos király uralkodásának elején, mikor idegen államok követeinek szívesen kedveskedtek a Corvina egyik-másik hecsesebb darabjával, codexünk egy ilyen, tegyük fel pápai követnek vagy titkárának birtokába került és hogy ez Maffeinek kedveskedett vele, a ki viszont az ismerős Lisci család egyik tagjának ajándékozhatta.

Arra is lehetne gondolni, hogy codexünk nem is jutott el Mátyás király könyvtárába, hanem hogy Marliani, meghiusulván a Corvin János és Sforza Blanca közötti házasság terve, meg sem küldte annak, a kinek ajánlotta volt; csakhogy tudvalevőleg Mátyásnak e kedvencz tervét végleg csak a nagy király halála után ejtették el.¹ Végre még csak azon lehetőségre utalok, hogy codexünk csak Mátyás király halála után készült el és hogy ez okból maradt vissza több társával együtt Olaszországban. De alig hithető, hogy az ilyen csekély kiterjedésű, mindössze huszonöt levélből álló, meglehetősen egyszerű kiállítású kézirat előállítása két esztendeig tartott és így ezen föltevést sem fogjuk az előbbinél valószínűbbnek tartani.

Másfélnapí eröltetett munka után elbucsúztam Volterrától. Hogy még az nap Florenczben és másnap reggel a Laurentianában lehessek, más irányban, mint a melyben jöttem, délután 2 óraker postán a három órányira fekvő Colle di Val d' Elsa-ba utaztam; onnan fél óra alatt gőz-tramwayn Poggibonsiba és vasuton Empotion át Florenczbe, hova este 10 óraker érkezik meg a vonat.

¹ A Mátyás király korabeli Dipl. Emlékekben (IV. p. 139) még 1490. febr. 27-ikéről olvassuk a milanói herczeg egy levelét, melyben azt írja Blanca herczegnőről, hogy alig várja, hogy a kítűzött napon férje, Corvin János, karjai közé siessen.

II.

Másnap Novati úr azzal fogadott a Laurentianában, hogy voltterrai fölfedezésünkről beszélt Gaetano Milanésinek, Vasari ismeretes commentatorának, és hogy ez azt mondta neki, hogy van tudomása egy Corvincodexről Pisában, mely tudtával eddig sehol sem volt ismertetve.

Fölkerestem tehát az állami levéltárban Milanési urat és csakugyan azt kellett tőle hallanom, hogy ugyanabban a levéltárban éveken át volt egy Corvincodex, melyet tulajdonosa egykor Bonaininak, a levéltár volt igazgatójának azzal a kéréssel adott át, hogy keressen számára vevőt; minthogy azonban ilyen nem akadt, tulajdonosa — úgy emlékezik — visszavette és a codex most alkalmasint Pisában van valamely magánkönyvtárban. Azon kérdésenre, nem tudhatnám-e meg a tulajdonos nevét, Milanési úr egy levéltári tiszthez fordult felvilágosításért; a keresett névvel ugyan ez sem tudott szolgálni, de a helyett mindkettőnk nem csekély meglepetésére előhozta magát a codexet, mely után már el voltam határozva taláalomra ismét Pisába utazni.

E codexben, mely Domitius Calderini híres humanista írónak (1447—1478) Iuvenalishoz, Statius Silváihoz, az Ovidius-féle Heroidák közt olvasható Epistola Sapphushoz és Propertiusához való commentárjait, továbbá válogatott «Észrevételeit» (Observationes) tartalmazza, a huszonkettedik Attavantes codexet van szerencsém bemutatni. Calderininék itt felsorolt munkái többször megjelentek nyomtatásban. Iuvenalis-commentárjának első kiadása 1474-ben jelent meg Rómában; többi dolgozatait ugyanazon sorrendben mint codexünkben, Henricus de Colonianak 1476-ban Bresciában megjelent kiadásában találjuk, mely Hain leírása szerint (Repertorium Bibliographicum, nr. 4244.) Calderini következő műveit foglalja magában: «Emendationes et interpretationes in Statii Sylvas, Elucubrationes in Sappho Ovidii; in quaedam Propertii loca; Excerpta ex tertio libro observationum Domitii. In fine epigramma Domitici [így ?] ad lectorem». Mindezen dolgozatoknak, melyek megjelenésük idejében a legjobb commentárok közé számítottak, most már nincsen tudományos értékük; ezen körülmény azonban a kézirat becstét bibliographiai szemponttól természetesen nem csökkenti.

Tizenötödik századbéli hártycodex, mely huszonnyolcz tiz-

leveles quaternióból és a végén még két levélből, összesen 281 levélből áll; 281-ből és nem 282-ből azért, mert a huszonötödik quaternio harmadik levele után, mint még látható — egy levelet kivágtak. Minthogy pedig ezen quaternio harmadik levelével végződik Calderininek Statius commentára, a rákövetkező negyedik (eredetileg ötödik) levéllel pedig az Ovidius Sapphójához való magyarázatok kezdődnek, azt hihetnők, hogy azt a hiányzó levelet diszes miniatűrjei kedvéért ugyanazon vandal kéz vágta ki, mely a codex címlapját megcsonkította. De ha tekintettel vagyunk arra a körülményre, hogy a szövegből semmi sem hiányzik — az pedig nem képzelhető, hogy a kérdéses lapon csak miniatűrök lettek volna és szöveg nem lett volna — és hogy a codexbe foglalt többi kisebb munkáknak sincsen külön címlapjuk valószínűbbnek fogjuk tartani azt a föltevést, hogy a másolók, talán különben egyéb munkáiban üres levelet szokott hagyni az egyes nagyobb szakaszok végén, a Statius-hoz való commentár végén is üres levelet hagyott, melyet később a megrendelő kívánságára ismét eltávolított. Vagy talán valamely nagyobb másolási vagy egyéb hiba miatt kellett ama levelet kivágni? Az egyes quaterniók utolsó oldalának alsó margóján meg van jelölve az illető quaternio száma I-tőlXXVIII-ig. A leveleknek, melyek tompa eszközzel vonaloztattak, magassága körülbelül $35\frac{1}{2}$ cm., szélessége $23\frac{1}{2}$ cm., a margó széles; a címlapon 28 sor, a többi lapokon rendszeren 32. sor, kivéve ha nagyobb betűkkel irandó kisebb-nagyobb kiterjedésű címek vannak rajtuk. Kerek, kissé dült és kevésbé szép írás. A címfelírások mind vörös színnel vannak írva, alattuk a szöveg első betűje mindig szépen conservált initiale. Az egész codexben hatvankét nagyobb és tizennégy apróbb initialét, melyeknek nincs oldaldiszítményük, számoltam; a nagyobbak hossza és szélessége három egészen öt centiméter; a kisebbeké másfél egészen két centiméter, a kisebb initialék közül egy f. 130^b, a többi mind a Propertius elégiái második könyvében (f. 261^b—264^b) látható, hol egy oldalra két-három ily initiale jut. Az initialékban maga a betű ragyogó arany színnel van festve, nagyobbaknak baloldalán nagy és változatos diszítmény vonul végig, melynek motivuma virágokból áll; Csak f. 216^b, 217^b és 261^a nincsen a C, illetőleg P és V betűnek ilyen oldaldiszítménye; ellenkezőleg az egyes nagyobb művek első initialéjának (f. 128^a a Statius-commentár, f. 260^a a Propertius-

commentár és f. 273^a az Elucubrationes elején) diszitménye, közepén az ismeretes fekvő hordóval, az egész margón végig fut.

A hártya eléggé finom, de több helyen foltozva van és helylyel-közzel (pl. f. 174^a, 177^b, 179^b, 182^a, 189^b, 195^b, 196^a, 198^a, 227^b, 228^a, 237^a, rectója illetőleg versója egészen sárga. Margója tiszta, csak nagy ritkán van rajta egy kihagyott szó pótolva és találkozunk egy kis × jellel, melylyel vagy nevezetesebb, vagy romlott helyek vannak jelölve: — fol. 11^a margójára egy, úgy látszik, a tizenhatodik századból való kéz két rövid számtani műveletet jegyzett föl.

Calderini eléggé gyakran idéz görög szerzőkből; ezen idézetek egy része codexünkben spatiumban ki van hagyva (így f. 139^a három és fél sor maradt üresen egy Platóból való idézet számára), nagyobb részük azonban ki van írva hol az első, hol egy második kisebb betűkkel élő kéztől. Mindkettő egyaránt hibásan írja a görög szöveget. Így pl. f. 49^a a második kéztől két idézetet olvasunk Quintus Smyrnaeus Posthomericaiból; az első *αἴγα υειοσο τις, a* második *αἴγα νεη δορα πολλον υπερβαλεν δηριωωντας αρυαλος λαοι δε μαγαχου εφαντοκοινη υπερβαλεν.* A második idézet elejét sikerült conjecturából restituálnom: *αἴγανέη δ' ἄρα πολλὸν ὑπέρβαλε δηριῶωντας Εὐρύαλος. λαοὶ δὲ μέγ' ἴαχον,* de hogy utolsó szavaiban *οὐ γὰρ ἔφαντο κείνων ὑπερβαλέειν* rejlik, csak az eredeti összevetése után (Posth. IV. 472–44) vettem észre; az első idézetet nem sikerült verificálnom, csak az majdnem bizonyos, hogy az is az *αἴγανέη*-ről, a hajító dárdáról, szól.

A codex elején és végén két ujjbikorú papír-előlap van; ezek után elején két régi hártya-előlap; elseje üres, másodikának rectóján semmi egyéb mint ezen egykorú kissé ferdén írt följegyzés: «Attavantes deflorentia (így) pinsit» (így, *pinxit* helyett Attavantes szokása szerint), mely alatt mintha egy hosszú sor ki volna vakarva; versóján kék, zöld, lila és piros virágdiszitménytől (felső részén a globus karikával) körülvéve egy arany keretbe foglalt négyzet, melynek közepén arany szegélyű vörös kerettel körülvett kör, négy szegletében kis négyszögekkel a codexben foglalt különféle művek czímei számára. A közepén lévő körben van a főczím, melynek első és negyedik sora arany betűkkel, többi része kék betűkkel van írva fehér mezőben:

IN HOC
 VOLVMINE SVT
 HAEC OPERA DoMI
 TII CALDERINI
 COMENTARIA IN
 IVVENALEM

A kisebb munkák czímei a kisebb négyszögekben vannak írva, még pedig a felső balkézt fekvő négyszögben arany betűkkel:

IN EPISTO
 LAM SAP
 PHVS

a felső jobbkézt fekvő négyszögben kék betűkkel:

IN SYLVAS
 PAPINI
 I

az alsó balkézt fekvő négyszögben kék betűkkel félig elmosódva:

I . . RO
 PERTII
 LOCA (eredetig: In Propertii loca).

a még hátralevő négyszögben arany betűkkel:

OBSERVA
 TIONES
 QVA^EDAM.

A kör és a kis négyszögek közti tér kék, piros, sárga és zöld virágokból, zöld lombból és számos kis arany petyekből álló díszítménnyel van betöltve.

F. 1ⁿ a címlap. A cím felváltva arany és kék betűkkel van írva:

DOMITHI CALDERINI VERONENSIS SE
 CRETARII APOSTOLICI IN COMEN
 TARIOS IVVENALIS AD CLARISSI
 MVM VIRVM IVLIANVM MEDICE
 PRAEFATIO INCIPIIT.

A praefatio első sora

ETSI MVLTA DE PRV

felváltva fekete és piros betűkkel van írva; a kék mezőben arany ornamentikával gazdagon díszített kezdő E-jében gyönyörű miniatűr: kék éggel mint háttérrel, egy komoly kinézésű ifjú mellképe jobbra fordulva. Dús szőke haja közepén ketté választva nyakába omlik; fején sötétlila sapka, testét violaszin felöltő fűdi, mely alól nyakánál és jobb karjánál sárga tóga látszik ki. Két kezével egy arany vágású két aranycsattal összetartott zöld kötésű könyvet szorít melléhez.

Ha egyáltalában szabad az efféle miniatűrképeket szorosabb összefüggésbe hozni azon személyekkel, kiknek a codexben foglalt művek ajánlva vannak vagy a kiknek megrendelésére készült az illető kézirat,¹ akkor e kép alkalmasint Medici Juliánt, a Pazzi-féle összeesküvés szerencsétlen áldozatát († 1478.) ábrázolja, kinek ajánlotta Calderini Iuvenalis-commentariáját. Igaz ugyan, hogy Csontos helyes megjegyzése szerint (Arch. Ért. 1888. p. 318.) «a középkori bibliographia általános szokása szerint a könyv initialejában rendszerint a munka szerzője s csak kivételesen a könyv birtokosa [illetőleg az, kinek a codexben foglaltatott munka ajánlva van] fordul elő», de Csontos maga elismeri, pl. a római Andreas Pannonius, a wolfenbütteli Alexander Cortesius, a bécsi Philostratus és Antonii Bonfinii Symposion, valamint Marliani főntebb ismertetett Epithalamiumja elegendő példát szolgáltatnak arra nézve, hogy az általános szokástól eltérően, annak az alakja van a címclapon föltüntetve, kinek ajánlva van, illetőleg kinek megrendelésére készült a kérdéses mű, illetőleg kézirat. A jelen esetben tehát a címclapnak leginkább szembeötlő miniatűrje, a melyről épen szó van, — ha magát a mű szerzőjét nem ábrázolhatja — vagy azt akarja ábrázolni, kinek a codex főrészt képező munka ajánlva van, Medici Juliánt, vagy azt, kinek megrendelésére készült a kézirat, Mátyás királyt. Az utóbbira gondolni sem lehet; más oldalról pedig nem hihető, hogy ez a miniatűr ábrázolja Calderinit, a címclap alsó jobb kéz felőli *kisebb* miniatűr

¹ A bécsi Athanasius és Pauli Epistolás címclapján öt arckép. közül háromnak van könyv vagy tekercs a kezében; itt az öt arckép közül tehát legalább három csak mint dísztmény szerepel.

pedig, mely szónoki gestusánál fogva úgyis inkább a szerzőre illik, Medici Juliánt: — az iránt, hogy a kettő közül az egyik Medici Juliánt, a másik a szerzót akarja ábrázolni, alig foroghat fen kétség.

A szöveg, mely a lap legnagyobb részét elfoglalja, kerettel van körülveve: legszélesebb az alsó, legkeskenyebb a felső keret; a külső keret is — szokás szerint — szélesebb a belsőnél. A felső keret közepén egy kis körben kék mezőben egymás fölött két ötágú nyitott arany korona. — Ettől jobbra egy jobbra, balra egy balra forduló meztelen, szőke hajú, piros szárnyú genius, kik a keret alsó szélén végighuzódó, zöld lombból álló kék virágokkal és sárga almákkal tarkázott három girlandot tartanak. A felső keret többi része lilaszínű zsinegekből, kék virágokból és számos kis arany golyókból álló diszítménnyel van betöltve.

A címnap belső keretének két sarka, az egész keretnek bal-kézt felső és alsó sarka, melyben kétségkívül miniatűrök voltak, ki van vágva.¹ Ezen belső keretben egymás alatt egy arany szegélyű piros kör vízszintesen fekvő ezüst pólýával (a magyar címernek egy alkatrésze²; — egy genius, szárnyak nélkül, kinyújtott karokkal Medici Julian miniatürje felé fordulva; — lilaszín alapon az ismeretes Attavantes-féle kút; — arany gyűrűben kék mezőben egy balra tekintő koczkázott fekete sas, földig érő kifeszített szárnyakkal, a milyen pl. a prágai Thomas de Aquinóban és a bécsi Athanasiusban látható, mellet a nézőnek fordulva, fején nyitott háromágú arany koronával; — végre egy meglehetősen együgyű kinézésű genius vörös és zöldre festett szárnyakkal, jobb kezét csipőjére szorítva, balját előre lefelé tartva, mintha Mátyás királynak az alsó keretben látható címerére akarna mutatni.

A keret felső jobb sarkában egy arany szegélylyel körülvelt körben, háttérben az égboltozattal egy férfi mellképe, balra fordulva. Nyaka szabad; testén piros tóga és e fölött sárga felöltő, zöld gallérral, mely azonban mellének jobb felét szabadon hagyja. Baljával ezen gallért fogja, mely mint valami girland megy nyakától dere-

¹ A bécsi Athanasius-codexben is négy férfi-arczkép van a címnap négy sarkában, egy az initialeban.

² A magyar címer egyes alkatrészei többször szerepelnek a Corvincodexeken a diszítmény közt; így a prágai Thomas de Aquinóban a dalmát címer és a kettős kereszt, a dresdai Valturiuson a cseh oroszlán, a dalmát címer és a kettős kereszt.

káig; jobbjá válla irányában fölfelé fordított tenyérrel ki van nyújtva. Hamvas szőke haja félig rövidre van nyírva; szeme fölfelé van irányozva; arczkifejezése bánatos. Alkalmasint a világ romlottsága fölött kesergő Iuvenalis, bár az ilyen bánatos arczkifejezés Attavantes egyéb alakjainál is előfordul; v. ö. mit mond erre vonatkozólag Vasari Lemonnier-féle commentárja vol. VI. p. 175: «Fra gli occhi colla palpebra superiore un po'abbassata, che nascondendo una parte della pupilla, dà loro *un aria come piangolosa.*»

A keret alsó jobb sarkában egy arany szegélylyel körülvelt körben, háttérben az égboltozattal, egy ifjúnak (alkalmasint a könyv szerzőjének) mellképe balra fordulva. Szőke haja vállaira omlik, fején piros sapka, testét lilaszin felöltő födi, mely alól nyakán és karján kilátszik a zöld tóga. Jobb kezét kissé fölemeli; baljával egy lilaszin papirtekercset szorít testéhez. Mintha beszélne.

Ezen imént leirt két medaillonkép között a címwap külső keretében egymás alatt a következő miniatüröket látni: két sárgás zöld kis papagáj farkasszemet nézve; — most a belső keret megfelelő miniatürjeivel szemben: egy arany szegélylyel körülvelt körben piros mezőben három kis zöld dombon egy kettős kereszt (ismét egy részlet Magyarország czímeréből); — két szőke piros szárnyú genius egy-egy zöld lombba burkolt sárga almával tele cornucopiae-n ülve és két kezével belekapaszkodva; — a fekvő hordó sötét arany (vagy lila?) mezőben, és alatta két lefelé forduló cornucopiae (geniusok nélkül), mintegy pendantul az imént leirtakhoz; — arany mezőben a fekete sas balra nézve, olyan mint a belső keretben, csak hogy az arany mező miatt korona nélkül és nem kockázva, végre két egymásnak dűleszkedő genius piros és zöld szárnyakkal, bámuló pillantással egy helyre jobbra tekintve a magasba; lábukkal az alsó sarokban elhelyezett és föntebb leirt medaillonra támaszkodnak; a jobb felőli genius bal karját csipőjére szorítja.

Az alsó keret közepén Magyarország czímere van négy világos lilaszinü hosszú orrú hal által körülvéve, — oly formán, hogy a felső két hal farka a czímer fölött lévő ötágú nyitott arany koronába fonódik, míg az alsó kettőnek farka arany zsineggel, melyről arany rojtok lógnak, van összekötve. A czímer és a halak közti tér arany levelekkel gazdagon tarkázott kék diszitménnyel van betöltve. A mi magát a czímert illeti, az első vörös mezőben négy ezüst pólya (a festő ezüst pólyán kezdte): — a második

vörös mezőben három zöld dombon ezüst kettős kereszt; — a harmadik fehér vonalakkal átszőtt kék mezőben a három leopard ötágu koronával fején (Dalmátország címere): a negyedik mezőben ágaskodó, nyelvét kiöltő kétfarkú oroszlán négyágu koronával fején, alsó teste és farka kissé el van mosódva. A címér közepén ezüst mezőben (Attavantesnél tudniillik, a mint ezt Csontosai «Attavantestól festett Corvincodexek» című¹ értekezésében eldöntötte mindig ezüst a szivpajzs) arany ágon arany gyűrűvel csőrében balra tekintve az ismeretes holló. — A címertől jobbra balra egy-egy genius sötétvörös szárnyakkal. A baloldali félig térdepel; baljával az előtte levő hal orrába kapaszkodik; jobbában sárga stilű piros virágot tart magasra emelve. A jobboldali genius a diszitménynek egy hajtásán ülve bambán tekint a világba; kinyújtott balkarját a diszitménynek egy másik hajtására támasztja, magasra emelt jobbában egy lila stilű kék virágot tart. Megjegyzem itt, hogy a geniusok e címlapon a felső keretben elhelyezett geniusok kivételével mind más-más arcvonásokkal bírnak, és hogy a két oldalkeretben az egyes miniatűrök arany pálczával vannak egybekapcsolva; a hordó és a kút körül arany diszitmény, az oldalkeretek többi része pedig telve van levelekkel körülvett különböző stilű kék és vörös virágokkal és az egész telehintve sugarakat lövellő arany golyócskákkal. Ilyen fajta a codex initialéinek diszitménye is.

Az egész címlap Attavantes egyszerűbb dolgozatai közül való.

Folytatom a codex leírását.

F. 2^b 4-ik sor fel.: IVVENALIS VITA EX ANTI

QVORVM MONVMENTIS

F. 3^a 5-ik sor fel.: SATYRARVM SENERA DVO.

F. 127^a alsó fele és 127^b üres.

F. 128^a vörös cím: DOMITII CALDERINI VERONEN
SIS IN SILVAS STATII PAPINII
AD AVGVSTINVM MAFEVM PRAE
FATIO.

F. 130^b: DOMITIVS HORTATVR STATIVM
VT REDEAT NEAPOLIM IN Pa
TRIAM

F. 165^a 9-ik sor fel.: IN SECVNDVM LIBRVM SILVARVM.

¹ Archaeologiai Értesítő 1885.

- F. 185^b: IN TERTIVM LIBRVM SILVARVM.
 F. 210^a 11-ik sor fel.: IN QVARTVM LIBRVM SILVARVM.
 F. 226^a: IN LIBRVM QVINTVM SILVA
 RVM AD ABASCANTIVM.

(Minden egyes költeménynek a harmadik könyv utolsó darabjának kivételével külön, piros tintával, nagy betűkkel irt czíme van; pl. Lachrimae Etrusci, — Coma Farini stb.).

- F. 243^b 13-ik sor fel.: FINIS IN PAPINII SILVAS.
 F. 244^a: DOMITIVS IN SAPPHO OVIDII
 F. 260^a 7-ik sor fel.: DOMITII CALDERINI INTERPRE
 TATIO IN SAPPHO OVIDII FINIT.
 ET IN PROPERTII LOCA INCIPIT
 AD FRANCISCVM ARAGONIVM
 FERDINANDI REGIS NEAPOLITANI
 FILIVM.

Ex primo libro Propertii in primam elegiam: cuius
 argumentum est.

(Most egy distichon következik az illető költemény argumen-
 tumával, hasonlóképen f. 261^a 6-ik sor fel.: IN SECVNDAM
 ELEGIAM CVIVS Argumentum stb.; a többi elegiáknak is ilyen czímük
 van egy-egy distichonnal; az első könyv 8-ik, 10-ik és 13-ik
 elegiájához nincs commentár).

- F. 273^a 9-ik sor fel.: DOMITII ELVCVBRA TIO IN PRO
 PERTII LOCA FINIT. EIVSDEM
 AD FRANCISCVM ARAGONEVM
 EPILOGVS ET Πρὸς ΦΩΝΗCIC
 DE OBSERVATIONIBVS
 F. 274^b 14-ik sor fel.: EX TERTIO LIBRO OBSERVA
 TIONVM DOMITII.
 OBSERVATIO PRIMA.
 F. 283^b 17-ik sor fel.: FINIS.
 DOMITIVS AD LECTOREM

(fekete tintával): Sic mihi perpetuae contingant munera laudis
 Et bona post funus hora superstes eat,
 Vt nostros cupio multis prodesse libellos:
 Famaque non ullo tincta cruore placet (?).
 Me legat invitus nemo, — non scripsimus illi.
 Huic scripta est, si quem pagina nostra iuvat.

A 281-ik levél üres.

Ujabbkoru sima fehér hártvakötés, hátán e felirattal: Calderini in Commentarios Iuvenalis. Az arany vágáson nincs felírás.

Ezen codexet is én ismertetem először. Mint a florenczi állami levéltár egyik hivatalnokától, Giorgetti úrtól hallottam, hazánkfnai közül Vaisz Ignác, korán elhunyt jeles műtörténészünk látta e kéziratot. Anziani Miklós úr is, a Bibliotheca Laurentiana öre, több ízben fölemlítette első és második florenczi tartózkodásom ideje alatt (1878—79, 1882-ben), hogy van tudomása egy eddig ismeretlen gyönyörű Corvincodexről — hogy melyik könyvtárban őrzik e codexet, nem sikerült tőle megtudnom — és semmi kétség, hogy ez az a codex, melyet onnan ismerhetett, hogy neki is felajánlották megvétel végett a Laurentiana számára; — de tudtommal sem Vaisz, sem Anziani nem ismertették az irodalomban.

Provenientiáját illetőleg csak azt sikerült Milanesi úrtól, kinek állításait, hosszú gondolkodás eredményét, Guasti Caesar úr, az Archivio di Stato azóta elhunyt igazgatója, megerősítette, megtudnom, hogy ezelőtt tizenöt vagy húsz esztendővel a codex tulajdonosa átadta Bonaininak, a levéltár volt igazgatójának, azzal a kéréssel, keressen számára valami vevőt. A codex tulajdonosa, úgy rémlett Milanesi úrnak, Pisában lakott, hol Bonaininak számos ismerőse volt, és Masi volt a neve. Bonaininak nem sikerült a kéziratot túladni, mely halála után a levéltárban rekedt, hol Bonaini tartogatta volt. Milanesi úr tudtával a kéziratot soha senki nem reklamáta, és minthogy nem hivatalból volt deponálva a levéltárnál, hanem Bonainira ad personam rábizva, nem is lehet holmi hivatalos aktákból megtudni tulajdonosa nevét. Mindezek után a levéltár e kéziratot csak mint letéteményt őrzi, és mihelyt jelentkezik valaki, a ki jogot formálhat rá, kész annak kiszolgáltatni.

Ilyen körülmények közt természetesen azon voltam, hogy kikutassam a kézirat jogos tulajdonosát, hogy adatokat nyerjek

tőle a kézirat vándorlásának történetére vonatkozólag és hogy esetleg megszerezhezzük tőle e kincset a Nemzeti Múzeum kéziratgyűjteménye számára, mely mindeddig csak egy Attavantes-codexet mond magáénak. Novati úr volt is szives a pisai irodalmi körökben ez irányban kérdezősködni; de azt a választ kapta, hogy Pisa csak úgy hemzseg Masiaktól és hogy daczára annak, hogy nagy valószínűséggel azt a föltevést kockáztathatjuk, hogy a codex valamely elszegényedett nemesi család tulajdona, a pusztá Masi név útján lehetetlen rájönni a kézirat tulajdonosára. Így tehát nem marad egyéb hátra, mint a pisai (és esetleg a livornoi) hírlapokban zajt ütni. Hátha ily módon sikerül majd e becses kéziratot visszaszerezni? ¹

¹ Fogadja t. barátom ezen szerencsés felfedezéséért, melylyel a Corvina bibliographiáját s ezzel tanulmányaimat 2 ismeretlen Corvin-codexsel gyarapította s azon készségeért, hogy ezeket a «Magyar Könyvszemle»-ben ismertette, őszinte hálás köszönetemet. Azóta, hogy II Abdul Hamid szultán Ó felsége a konstantinápolyi Eszki Szerailban őrzött Corvin-codexeket a budapesti egyetem könyvtárának ajándékozta (1877), a «M. Könyvszemle» volt az, mely a külföldi könyvtárakban levő Corvin-codexek és a magyarországi vonatkozású középkori kéziratok felderítését egyik főfeladatának tekintette. ennek megoldására széleskörű kutatásokat és rendszeres irodalmi mozgalmat indított meg, melyben *Fraknoi Vilmos* a folyóirat nagyérdemű alapítójának, akkor szerkesztőjének és jelenlegi munkatársának a Vitéz-könyvtár és a renaissance-kori magyar források nyomozása, a folyóirat akkori főmunkatársának s jelenlegi szerkesztőjének a magyarországi vonatkozású középkori kéziratok és Corvin-codexek felkutatása és bibliographiájuknak megállapítása s dr. Ábel Jenő tiszt. barátomnak ez utóbbiaknak szövegkritikai méltatása s magyar humanisták irodalmi működésének felderítése jutott osztályrészül (M. Könyvszemle, 1878. 210. l.) S ha ma tíz év múlva ezen mozgalom eredményét összefoglaljuk s visszatekintünk arra, a mit folyóiratunk e téren tett s arra mi az irodalomban a mi közreműködésünkkel történt, ugy szerénytelenség nélkül mondhatjuk, hogy megtettük kötelességünket. Ma Vitéz János könyvtárát már ismerjük, tájékozva vagyunk a magyarországi középkori könyvtárak, könyvmásolók és könyvfestőkről, 3 ismeretlen magyar nyelvemlékkel gyarapított irodalmunk s tudomásunk van sok oly hazai vonatkozású középkori kéziratról, melyeket a magyar történetírás azelőtt nem ismert. A magyar humanisták irodalmi működése föl van derítve, többnek munkáit is bírjuk, a Corvina maradványainak bibliographiáját és szövegkritikáit megállapítottunk tekinthetjük. Dr. Römer Flóris nagyérdemű tudósunk 1876-ban 84 kétségtelen és 13 valószínű Corv.-codexet ismert, dr. Fischer L. pedig 1878-ban 62 kétségtelen és 53 valószínű Corvin-codexnek jegyzékét állította össze. Ma ellenben, a valószínűket nem is említve, *122 kétségtelen Corvin-codexet ismerünk*, melyeknek rövid ismertetésök a «M. Könyvszemle» látott napvilágot. Ezekből a most ismertetett *kettőt* t. barátom derítette fel. Ez az ő érdeme és szerencséje. — A volterrai Corvin-codexre vonatkozó felvilágosítást köszönöm. A tévedést, mely onnan származott, hogy Mátyás király monographiájához, a volterrai Corvin-codexből csak a czimlap fényképmásolatát használtam, magáról a codexről pedig tájékozva nem voltam, az «Archaeologiai Értesítőben», hol közleményem megjelent, fogom legközelebb helyreigazítani. T. barátom becses cikkére pedig alkalmissal visszatérek.

Szerk.